

Erről is beszél a könyvtári statisztika

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadásában megjelent egy vékony, mindössze 12 oldalas, könyvtáraink helyzetéről mégis sok mindent elmondó füzet „Településeink könyvtári ellátása 1968.” címmel. A szerkesztés munkáját végző Urbán László a tanácsi közművelődési könyvtárak és könyvkölcsönzők statisztikai adatait a települések nagyságrendjében csoportosította azzal a céllal, hogy így összehasonlítsa alapot adjon a könyvtárak fenntartóinak és vezetőinek a könyvtárak helyzetének és tevékenységének értékeléséhez.

A füzet három részre tagolódik. Az elsőben a megyei és járási könyvtárak székhelyeinek, tehát a regionális feladatkörrel rendelkező településeknek, a másodikban az 5000 lakosnál népesebb, regionális feladattal nem rendelkező városoknak és községeknek az adatait közli, a harmadik részben pedig az 5000 lakosnál kisebb községekről ad összesítő áttekintést átlagértékkel. A táblázatba csoportosított adatokhoz nem fűz kommentárt, nem magyaráz, nem eleméz, de a jól csoportosított adatok önmaguk is vallanak az eredményekről, könyvtárhálózatunk fejlettségi fokáról, ugyanakkor azonban a fejlődés egyenletlenségeiről, bizonyos területek elmaradottságáról is. Minden könyvtáros hasznos következtetéseket vonhat le az összehasonlításokból, az elmaradott helyzetben levő könyvtárak vezetői pedig *hatásos fegyverként használhatják ezt a füzetet* a nagyobb erkölcsi és anyagi megbecsülésért folytatott vitákban és harcokban is.

A tájékoztatásnak ezt a hasznos módját feltétlenül érdemes és kell is folytatni, némileg azonban bővítni. Milyen bővítésre gondolok?

Mindenekelőtt arra, hogy amint a valóságban is együtt határozzák meg egy-egy település közművelődési könyvtári ellátottságát a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak, az adatok feltárása is terjedjen ki mindkét hálózatra, mert máskülönben a valóságtól nagyon eltérő képet kapunk. Ózd, Komló, Mezőhegyes pl. „fehér folt” a táblázatban, mert ezeken a helyeken a területi feladatokat is szakszervezeti kezelésben levő könyvtárak látják el. A többi ipari település adatait sem lehet hitelesen összehasonlítni, ha figyelmen kívül hagyjuk azokat a szakszervezeti könyvtárakat, amelyek egyes helyeken, mint pl. Várpalotán is, több könyvvel és több főfoglalkozású könyvtárossal rendelkeznek, mint a tanácsi kezelésben levők. A jövő útja csak a két hálózat közeledése, szorosabb együttműködése lehet, a jövő útjának egyengetését és a valóság hibéiből feltárását egyaránt szolgálná tehát, ha a tanácsiak mellett a szakszervezeti könyvtárak adatai is szerepelnének a táblázatban.

A másik, ami hiányolható és amivel helyes lenne a bővítés: *a könyvtári mutatószámok alkalmazása*. Az abszolút számok önmagukban nem alkalmasak a pontos összehasonlításra, a viszonyításra. Annak érdekében, hogy a számok mögé nézhesünk és pontos összehasonlítást tehesünk az egyes települések könyvtári helyzete és eredményei között, a jelenlegi módszer szerint számtani műveletek százaát kell elvégezni. Mennyivel egyszerűbb lenne ezt egy helyen, gépi úton megoldani, mint minden könyvtárban külön-külön, nem is szólva arról: nyilván kevesek oldalát fúrja annyira a kíváncsiság, hogy ezt válasszák esti „szórakozásnak”, inkább megelégszenek a hozzávetőleges adatokkal. Már csak azért is érdemes lett volna, és a jövőben is hasznos lenne a mutatószámok közlése, mert azok az összehasonlítás megkönnyítése mellett *az aránytalanságokat* is első pillanatra megmutatják, szinte kiabálva hívják fel a figyelmet azokra a jelenségekre, amelyekkel a különböző szintű irányító és módszertani szerveknek foglalkozniuk kell.

Nem lehet célom és feladatom az eredmények értékelése, részletes elemzése, sőt még az alaposabb összehasonlítás sem, azt kinek-kinek a saját területén kell elvégeznie. De talán ehhez is segítséget és kedvet ad néhány olyan érdekesebb tapasztalat, amelyet a számok mögé tekintgetés közben szereztem.

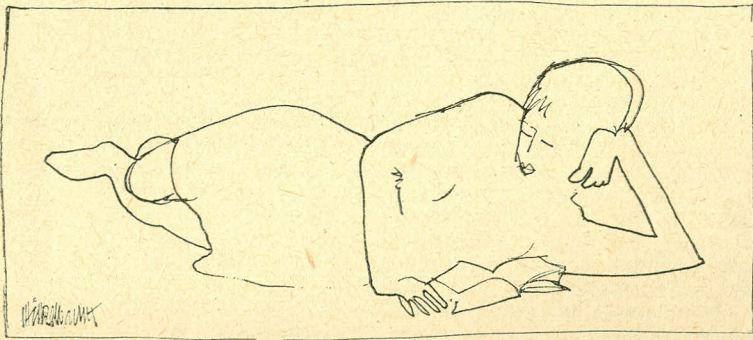
Nézegetem a beiratkozott olvasók számát. Szembetűnő, hogy *Egerben* a kétszere-sénéél is több olvasó van, mint a hasonló nagyságú városokban. A lakosságnak több mint 27%-a. Átszámolom százalékra néhány másik megyei székhely eredményét is: Tatabánya 11%, Szombathely 12%, Székesfehérvár 13%, Salgótarján 14%, Békéscsaba 15%, Veszprém 16%. Egerben tehát kiemelkedően a legjobb az olvasói arány.

Még szembetűnőbb az egyik járási székhely: *Füzesabony* eredménye, ahol az összlakosság 38,9%-a beiratkozott olvasó. Összehasonlításul néhány hasonló nagyságú járási székhely adata az ország különböző részéből: Biharkeresztes 14%, Mezőcsát 17%, Putnok 19%, Mezőkovácsháza 21%, Szentgotthárd 21%, Letenye 22%, Devecser 24%, Fehérgyarmat 25%... Füzesabony eredménye tehát kétszeresen jobb a járási székhelyek átlagánál. Gépelési vagy sajtóhibára gyanakszom, ezért ellenőrzésként meg-nézem a kölcsönzött kötetek számát és kiderül, hogy Füzesabony ebben is kiugrik az országos átlagból. A 6900 lakosú faluban több könyvet kölcsönöztek, mint a 31 000 lakosú Érden, a 29 000 lakosú Vácon, és a település adatai egy szinten vannak olyan nagymúltú, évszázadokba visszanyúló művelődési hagyományokkal rendelkező várossal, mint a 26 000 lakosú Esztergom. Olyan eredmény ez, amelyre fel kell figyelni akkor is, ha olyan kiváló munka, olyan jó módszer van mögötte, amelyet tanulmányozni és országosan népszerűsíteni kell, és ellenkező okból akkor is, ha annak a hagyománynak a feléledéséről lenne szó, amely a „hőskorszak” versenylázában ütötte fel imitt-amott a fejét.

Az olvasók aktivitásában, a könyvtárak forgalmában is nagy eltérés tapasztalható az egyes települések között. Hogyan mutatkozik ez a kölcsönzési és a látogatási átlagban? Az 5000 lakos feletti települések többségében egy-egy olvasó átlagosan 10—12-szer volt a könyvtárban. A megyei székhelyek közül ebbe a kategóriába tartozik Debrecen, Győr, Szombathely, Kaposvár, Zalaegerszeg 10—10, Pécs, Szeged, Nyíregyháza, Szolnok 11—11, Budapest, Kecskemét, Veszprém 12—12 látogatási átlaggal. Székesfehérvárott valamivel nagyobb, ott 14, a többi megyei székhelyen valamivel kevesebb, Miskolcon, Tatabányán, Békéscsabán, Hódmezővásárhelyen 9—9, Salgótarjánban és Szekszárdon 1—2 tizeddel 9 alatt. Nemcsak a megyeszékhelyek, hanem a táblázatban szereplő valamennyi település közül a legrosszabb a látogatási átlag *Egerben*, mind-össze 4,7, nem sokkal jobb Gyöngyösön sem, ott 5,7. Van viszont néhány olyan település, ahol ez az átlag irreálisan magasnak tűnik, pl. Kiskunhalason 15, Sopronban és Letenyén 17—17.

Még nagyobb szóródás mutatkozik a kötetforgalomban, amely 15 és 52 között változik, a települések többsége azonban a 27—33 közötti csoportba tartozik. Úgy vélem, hogy a többség képviseli a megkívántnak tekinthető normát. Ahol ettől akár lefelé, akár felfelé *feltűnően nagy az eltérés*, ott olyan okok játszhatnak közre, amelyek figyelmet érdemelnek. Több helyen is kiemelkedően magas az átlag, pl. Lenti-ben 42, Letenyén 44, Kiskunhalason 47, Dunaújvárosban 48, Sopronban 52, amiből arra lehet következtetni, hogy ezeken a helyeken sok könyv kölcsönzését engedélyezik egyszerre, és feltehetően nagyon nagy a különbség a kölcsönzött és a valóban el is olvasott könyvek száma között. Valószínű, hogy az olvasók nem a könyvtárban, hanem a sok hazavitt könyv közül otthon választják ki azt az egyet-kettőt, amit el is olvasnak, a többit csak „megszellőztetik”.

Legalacsonyabb a kölcsönzési átlag abban a két városban, ahol a látogatási átlag is a legkisebb: Gyöngyösön 18, Egerben pedig 15, vagyis a két Heves megyei városban

Winkelbauer Pál rajza

mind a látogatási, mind a kölcsönzési átlag alatta marad még a kisközségi könyvtárak átlagának is. Eger esetében ez annál szembetűnőbb, mert a városok között — amint erről már szó volt — a lakosság számához viszonyítva itt a legmagasabb a beiratkozott olvasók aránya. A látogatási és a kölcsönzési átlag azonban arra utal, hogy ezeknek tekintélyes hányada *csak beiratkozott tag, de nem könyvtári olvasó*. Lényegesen befolyásolhatja persze a kölcsönzési és a látogatási átlagot az is, ha valahol valamilyen okból az év utolsó hónapjaiban emelkedik meg ugraszserűen az olvasók száma, és ezek az új olvasók már csak 1—2 alkalommal kölcsönöznek abban az évben, ami semmiképpen nem tekinthető hibának. Közrejátszhatnak egyéb — nem helyteleníthető — okok és körülmények is, de olyan módszerek is, amelyek nem helyeselhethők.

Az állománygyarapításra fordított összeg

A könyvbeszerzésre adott összeg az egyik fokmérője annak, hogy a fenntartó szervek felismerték-e a könyvtár jelentőségét, hogyan értékelik és támogatják munkáját. A számok általánosságban e téren is nagy fejlődésről vallanak. Az országos könyvtárhálózat kialakulásának első éveiben elérhetetlennek tűnő célként emlegettük az „ahány lakos, annyi forint” elvét. Országos átlagban ma már magasan felette vagyunk a régi célnak, de találunk még jónéhány olyan települést, ahol a könyvbeszerzés összege messze elmarad az országos átlagtól, sőt még a lakosonkénti 1 Ft-tól is. Hihetetlennek tűnik és meghökkentő, de pl. Pilisen 44 fillér, Tiszakécskén 49 fillér, Nagybátonyban 91 fillér beszerzési keret jutott még a múlt évben is 1—1 lakosra.

Vannak olyan községek (sőt városok is), ahol a beszerzési összeg eléri, vagy meghaladja ugyan a lakosonkénti 1 Ft-ot, de mélyen alatta marad annak a minimális értéknek, amit fejlettségünk mai fokán és a mai könyvtárak mellett elfogadhatónak tekinthetnénk. Példaként néhány: Jászládány 1 Ft, Kisterenye 1,1 Ft, Tolna 1,1 Ft, Kecel 1,2 Ft, Tiszavasvári 1,2 Ft, Dunakeszi 1,3 Ft, Üllő 1,3 Ft, Makó 1,5 Ft, Gyömrő 1,6 Ft, Békés 1,7 Ft, Szarvas 1,9 Ft, Kunhegyes 1,9 Ft, Érd 2 Ft, Orosháza 2 Ft, Gyöngyös 2,1 Ft, Ajka 2,2 Ft, Siklós 2,3 Ft, Dombóvár 2,4 Ft stb., stb. Nem éri el a keret a lakosonként 3 Ft-ot olyan helyeken sem, mint pl. Pécs, Szeged, Cegléd, Baja, Bonyhád stb.

Szerencsére az ellenkezőjére is bőven találunk példát, amelyek méltán állíthatók az elmaradott helyzetben levő könyvtárak fenntartói elé. Néhány a sok közül: Nagyatád 6 Ft, Szombathely 6,1 Ft, Salgótarján 6,3 Ft, Kaposvár 6,7 Ft, Zalaegerszeg 6,7 Ft, Veszprém 7,1 Ft, Békéscsaba 7,2 Ft, Mátészalka 8,1 Ft, Szekszárd 8,3 Ft, Eger 8,4 Ft, Tapolca 8,9 Ft, Szeghalom 8,9 Ft, Dunavecse 9,1 Ft, Csurgó 9,2 Ft, Lenti 10,8 Ft, Letenye 11,3 Ft, Szentgotthárd 12 Ft, Mezőkovácsháza 15 Ft stb.

Az aránytalanságok akkor is megmutatkoznak, ha nem az egy lakosra, hanem az egy olvasóra jutó beszerzési keretet vizsgáljuk. Tiszakécskén 2,2 Ft, Tolnán 8,1 Ft, Makón 10,2 Ft, Gyöngyösön 11,4 Ft, Szentesen 15,4 Ft, Orosházán 18,3 Ft, Kecskeméten 19,9 Ft, Kaposváron 29 Ft, Veszprémben 42,6 Ft, Szombathelyen 48,8 Ft, Letenyén 49 Ft, Oroslányban 50,7 Ft, Tatabányán 53,6 Ft, Sopronban 53,6 Ft, Szentgotthárdon 56,9 Ft, Mezőkovácsházán 69,3 Ft jut 1—1 olvasóra.

Az az ordító aránytalanság, amely a települések között tapasztalható, már több intő jelnél, *sürgősen követeli a kérdés országos rendezését*. Nem lehet a fenntartó szervek pénzügyi szakembereinek megértő vagy meg nem értő állásfoglalásától, sem a könyvtárosok ügyeskedésétől, vagy harciasságától tenni függővé a könyvtári munka sikerének, eredményességének legelemibb előfeltételét jelentő könyvtárral kialakítását és fejlesztését. Központilag kellene meghatározni a különböző típusú könyvtárak egy lakosra előírandó beszerzési normájának alsó határát, amelynél többet adhat a fenntartó szerv, de kevesebbet semmiképpen sem.

A könyvtári dolgozók létszáma

Kellner Béla írja a Könyvtáros májusi számában: „Ma már senki sem tudná megmondani, milyen szempontok érvényesültek a személyi ellátás, a státusok szétosztása terén.” Valóban nagyok e téren is az eltérések és az aránytalanságok. Ha összevonnuk a főfoglalkozású, és a főfoglalkozására átszámított részfoglalkozású és tiszteletdíjas dolgozók számát, némi alapot kapunk az azonos nagyságú települések összehasonlításához. Az 1—1 könyvtárosra jutó megterhelést persze így is nehéz meghatározni, mert bizonyos könyvtárakban vannak olyan feladatok is, amelyek normával nem mérhetők. Valami támpontot azért mégis kaphatunk a létszámban meglévő aránytalanságok megállapításához, ha megnézzük, hogy *egy könyvtárosra hány lakos, hány olvasó, hány kölcsönzött könyv jut*. Erről adnak egy kis keresztmetszetet a következő kimutatások. Az elsőben a megyei székhelyek és megyei jogú városok, a másodikban pedig 12 járási székhely (ebből 10 város), 4 járási jogú város és 3 főfoglalkozású

könyvtárossal rendelkező község adatai szerepelnek. A második kimutatásban szereplő 19 település kiválasztása ötletszerűen történt, tehát nem bizonyos, hogy teljes pontossággal tükrözi az országos átlagot, nagyjából azonban bizonyára megközelíti.

I. Megyeszékhelyeken

Egy könyvtárosa jutó				
	lakos	olvasó	beszerzett kötet	kölcsönzött kötet
Miskolc	2434	341	336	12 353
Debrecen	2149	241	298	7 111
Pécs	1991	253	176	7 991
Szeged	2697	384	328	12 048
Győr	1850	227	351	8 053
Kecskemét	2251	368	292	14 977
Székesfehérvár	1540	208	252	7 053
Nyíregyháza	1192	199	309	6 532
Tatabánya	1805	199	373	5 869
Szombathely	1600	199	332	6 332
Szolnok	1229	181	244	5 814
Békéscsaba	1770	274	354	7 953
Hódmezővásárhely	1885	315	253	8 676
Kaposvár	1161	233	313	6 973
Eger	1213	331	197	5 133
Salgótarján	1103	159	244	4 585
Veszprém	850	142	172	4 167
Zalaegerszeg	905	183	303	6 577
Szekszárd	753	140	226	4 043
Átlagban	1598	240	281	7 486

Ezen a táblázaton belül is mutatkoznak lényeges eltérések, a kisebb lakosságú megyeszékhelyek helyzete sokkal kedvezőbbnek látszik.

II. A járási székhelyeken és egyéb településeken

Egy könyvtárosa jutó				
	lakos	olvasó	beszerzett kötet	kölcsönzött kötet
Sopron	3185	318	788	16 735
Dunaújváros	3330	411	402	20 347
Nagykanizsa	3141	456	507	19 029
Baja	3063	500	254	18 380
Kiskunfélegyháza	3000	550	433	14 961
Orosháza	4114	518	413	17 369
Szentés	3488	704	1192	21 236
Makó	5900	806	880	23 762
Gyula	2744	442	618	16 598
Hátvan	3014	446	328	13 187
Bicske	2425	328	342	9 003
Lenti	822	198	415	8 457
Kazincbarcika	3044	549	467	21 518
Várpalota	5120	553	719	15 366
Ajka	5075	667	432	18 510
Oroszlány	3860	379	1119	13 759
Ercsi	8700	697	1618	18 707
Mindszent	8600	1541	1225	50 967
Szabadszállás	7800	1634	670	64 773
Átlagban	3822	615	674	21 192

Itt is tapasztalhatók eltérések a táblázaton belül, sokkal nagyobb azonban az eltérés, ha a két táblázat adatait hasonlítjuk össze. A megyei székhelyek átlagát 100%-nak véve a járási székhelyeken és egyéb településeken az egy könyvtárosa jutó átlag: lakosságból 239%, olvasókból 256%, beszerzett könyvből 239%, kölcsönzött könyvből 283%, vagyis ezekben a könyvtárakban mintegy két és félszeres megterhelés jut 1—1 könyvtárosa, ha csak ilyen szempontból vizsgáljuk a kérdést. Figyelembe

kell azonban venni, hogy a nagyobb könyvtárakban ilyen normákkal nem mérhető feladatok is ellátnak a könyvtárosok, és akkor lényegesen csökken a különbség, de korántsem szűnik meg.

Helytelen lenne, ha fentiekből azt a következtetést vonnánk le, hogy a megyeszékhelyeken sok a könyvtári dolgozó, tehát csökkenteni kell a létszámukat, mert nem ott sok, hanem az egyéb helyeken kevés. Okai ismertek. A hálózat kiépítése után évről-évre kapott új státusokat a könyvtárügy, s ezek zömét a megyei könyvtárak kapták, hogy alkalmassá váljanak a hálózati központi mivoltukból rájuk háruló feladatok ellátására. Mire a többi helyek is sorra kerültek volna, központilag megszüntették a létszám évenkénti rendszeres emelését és így a járási és városi könyvtárak létszáma sok helyen ma is szinten van, mint a megalakulás évében, 1952-ben volt.

Ez az egyik legfőbb akadályozója jelenleg a könyvtári munka minőségi fejlődésének. A közművelődési könyvtárak többségében nem alakulhat ki a szilárd, szakosított munkamegosztás, mindenkinek mindent kell csinálnia, egy kicsit mindig „rohammunka” jelleggel, és a könyvtár belső munkája, a tervszerű és szakszerű állománygyarapítás, a katalógusok szerkesztése, rendszeres gondozása, fejlesztése, a különböző értekezletek, tárgyalások stb. csak a legfőbb feladat, a kölcsönzés, a nevelőmunka, az olvasókkal való foglalkozás rovására oldhatók meg. Nem is szólván az olyan községi könyvtárakról, mint pl. a táblázatban szereplő Mindszent és Szabadszállás, ahol egyetlen embernek kell beírnia 1600 olvasót, megrendelnie, állományba vennie 1200 könyvet, besorolnia a katalógusba ezek céduláit, elintéznie 60—65 000 könyv kölcsönzését, polcra való visszarakását, az adminisztrációt és még egy sereg apróbb-nagyobb dolgot. Erre csak olyan ember képes, aki nem ismeri a 8 órás munkaidőt és szabadidejének jórészt is a könyvtárban tölti túlóradíj nélküli túlórázással.

Azoktól a könyvtáraktól, amelyek a könyvtárosok nagyfokú túlterhelésével tudják megoldani a legszükségesebb feladatokat, nehezen lehet megkívánni, hogy a korszerű műveltség megszerzésének és állandó fejlesztésének igazi otthonaivá és műhelyeivé váljanak. Az a tény, hogy munkájuk mégsem rekedt meg a sokat emlegetett „szellemi ínségkonyhák” színvonalán, és többet végeznek a mechanikus kölcsönzésnél, mindenekelőtt a könyvtárosok hivatástudatát, úgyszeretetét és áldozatvállalását dicséri. Néha azonban a leglelkesebb ember is elcsügged, elfárad. Nem lehet véletlen, hogy éppen ezekben a könyvtárakban a leggyakoribbak a személycserék, a pályaváltoztatások. Ennek okai között — a könyvtárosok fizetésének rendezetlensége mellett — szerepet játszik a túlterhelés is.

Illúzió lenne abban reménykedni, hogy az aránytalanságok egyik évről a másikra megszüntethetők. A helyzet fokozatos javításának megkezdése azonban a könyvtárügy egyik égetően sürgős feladata. *Hiába vannak erős, iránymutató alkalmas hálózati központok, ha a legjobb módszerek, a legjobb tanácsok is megfenneknek, mert a végrehajtáshoz nincs elegendő ember a hálózatban.*

Beszél a statisztika a fejlődés óriási arányairól, azokról az eredményekről is, amelyek a népművelés legszilárdabb ágává teszik a könyvtári munkát. Szándékosan nem azokat a példákat emeltem ki, amelyek a fejlődést, az eredményeket demonstrálják. Egyrészt azért, mert ezeket úgyszólván ismerjük, és nincs szükségünk arra, hogy önmagunknak saját eredményeinkkel dicsekedjünk. Másrészt és még inkább azért, mert a könyvtárak többsége most éli a kamaszkorát, és a kamaszkorban levő gyermeknél sem a természet rendjéhez tartozó fejlődés okozza a szülőknek a legfőbb gondot, hanem ennek következménye: a kinőtt ruha, a szorító cipő. Ugyanígy a könyvtárak esetében is az a mostani időszak sürgető gondja és feladata, hogy ott segítsünk leggyorsabban, ahol a legszűkebb a ruha és a legjobban szorít a cipő. A statisztika mögé tekintéssel néhány ilyen tünetről próbáltam jelzést adni.

Könczöl Imre

IRODALOM ÓRÁT TARTANAK minden tanév végén a szegedi móravárosi fiókkönyvtárban a közeli „Gagarin” általános iskola nyolcadik osztályos tanulói. Az összefoglaló, beszámoló jellegű foglalkozáson búcsúznak a gyermekkönyvtártól, megköszönik azt a segítséget, amelyet a könyvtár nyújt nekik iskolai tanulmányaikhoz. Az óra anyagát tanári segítség nélkül a gyermekek maguk állítják össze, és az egyik tanuló vezeti le. Az idén a húszadik század magyar költészetét idézték fel: Juhász Gyulától és József Attilától Illyés Gyuláig és Garai Gáborig a korszak neves költőinek néhány szép versét mondták el.

(V.K.A.)